

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ: ЕТНОПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті обґрунтовано проблему оновлення змісту виховного процесу в загальноосвітній школі інноваційними та етнопедагогічними засобами, визначено окремі аспекти підготовки майбутніх учителів до її вирішення у практичному плані.

У сучасних умовах виникла об'єктивна потреба у формуванні творчої висококваліфікованої особистості, здатної до критичного, рефлексивного мислення й реальної оцінки ситуації, що склалася, тому прогресивною тенденцією є запровадження у навчально-виховний процес закладів різних типів інноваційних педагогічних технологій.

Якщо репродуктивний (традиційний) тип навчання має на меті збереження й передачу соціально-культурного досвіду зростаючій особистості, то інший, який у сучасній педагогічній науці відомий під назвою "інноваційне навчання", передбачає організацію творчого пошуку вихованців на основі засвоєного ними досвіду.

У позанавчальній виховній роботі приховані значні можливості для адаптації інноваційних педагогічних моделей та українського етнопедагогічного досвіду до умов сучасної школи. Адже немає жодних підстав не рахуватися з тим, що у навчальному процесі може бути успішно розв'язана лише певна частина виховних завдань, зокрема тих, реалізація яких не потребує застосування практичних методів – методів організації життєдіяльності учнів поза рамками їх учіння. Позанавчальна виховна робота є логічним продовженням пізнавальної діяльності учнів на уроках, проте зміст та завдання цієї роботи характеризуються здебільшого прикладним спрямуванням. Для цього використовують найрізноманітніші види і форми роботи – аналіз проблемних ситуацій, розв'язування задач, проведення ділових ігор, навчальних дискусій, евристичних бесід тощо. *Мета статті* – визначити окремі аспекти використання інноваційних технологій виховання в процесі підготовки майбутніх учителів до формування господарської культури учнів засобами етнопедагогіки.

Інноваційні педагогічні моделі, головним чином, базуються на таких формах організації пізнавальної діяльності вихованця, в якій пріоритетна роль належить його самостійній творчій роботі. Залучаючи його до індивідуального чи групового пошуку, педагог ставить перед ним завдання виділити ту чи іншу проблему, з'ясувати труднощі, які можливі в її розв'язанні, в результаті чого з кількох можливих варіантів її вирішення визначають оптимальний із них. У процесі такої діяльності відбувається збагачення особистості новим самостійно сконструйованим досвідом. Оновлення змісту господарського виховання засобами "інноваційного навчання" ґрунтується на переорієнтації пріоритетних педагогічних ідей у цілях та характері діяльності між вихователем і вихованцями, забезпечення умов для розвитку творчого потенціалу школяра.

У сучасній педагогічній науці відомі різного роду інноваційні технології виховання, деякі з них активно впроваджують у шкільну практику. Наприклад, технологію розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера нині успішно використовують у навчальних закладах Києва, Полтави, Харкова, Луганська, Одеси та інших міст України. Систему розвитку творчості особистості було адаптовано для роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Суть цієї технології полягає у формуванні системного, діалектичного мислення, розвитку творчої уяви, винахідницької кмітливості. Г. Альтшуллер глибоко переконаний, що важливе завдання сьогодення – навчити дітей мислити системно, творчо, розуміти єдність і протиріччя навколишнього світу, бачити й вирішувати проблеми [1: 215]. Виявлення та розв'язання суперечностей, безліч яких трапляються в реальному житті, слугує ключем до розвитку творчого мислення, тому вже дітей дошкільного віку варто вчити виявляти ці суперечності через відповідні ігрові й казкові завдання.

У педагогічному інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в контексті викладання психолого-педагогічних дисциплін широко знайомлять студентів з методикою використання сучасних інновацій виховання в позанавчальній роботі з учнями. У процесі вивчення "Інноваційних педагогічних технологій" студентам, наприклад, приводять гру "Добре – погано" (автори М. Шустерман і Л. Шуб), яка ґрунтується на тому, що кожен предмет має позитивні й негативні характеристики. Так, поняття "снігопад": добре ліпити зі свіжого снігу сніговика, але засніженими шляхами важко їздити автотранспорту; голосну музику добре слухати зранку, бо швидко прокидаєшся і робиш зарядку, але ввечері вона заважає робити уроки, спати, і т.п. Викладачі акцентують увагу майбутніх учителів та вихователів на тому, що така гра розрахована на розвиток мислительної діяльності дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, тому завдання мають відповідати принципу посиленості, наступності та зв'язку з життям.

Помітні труднощі, які мають місце у практиці використання означених педагогічних моделей, пов'язані передусім з тим, що студенти, хоч і виявляють інтерес до них, проте, як правило, не мають навичок метафоричного та інтуїтивного мислення. Це пояснюється тим, що у загальноосвітніх школах ці види навчання ще не знайшли належного впровадження в навчально-виховний процес, а для того, щоб зростаюча особистість мислила швидко, різнопланово, логічно, раціонально й економно, потрібне ретельне й систематичне тренування її відповідної діяльності з раннього віку. Використання у педагогічній практиці вищої школи елементів інноваційного навчання забезпечує ефективність за умови поетапного ускладнення відповідних завдань, що потребують актуалізації мислительної діяльності індивіда, ретельного врахування його індивідуальних особливостей та відповідного життєвого досвіду.

У процесі вирішення завдань підготовки студентів до господарського виховання учнів на засадах етнопедагогіки чільне місце належить моделюванню конкретних ситуацій (імітаційному чи соціально-рольовому), дидактичній грі з елементами дискусії, іграм-вправам, іграм-ілюстраціям, іграм з моделюванням соціально-історичних умов або політичних чи економічних проблем країни тощо [2: 90–122].

Відчутний інтерес вихованців спостерігається до дидактичних ігор-ілюстрацій. Суть їх зводиться до моделювання проблемної ситуації, як правило, з різними видами труднощів, що виникають у процесі її вирішення. Їх цілком правомірно використовувати на виховних заняттях з учнями в позанавчальний час. (Наприклад, педагогічне моделювання ділових навчальних ігор "Чумаки", "Козацькі переправи", "Княжа доба", що мають на меті розвиток господарсько-економічного мислення їх учасників). Наведені ігрові методи навчання використовують не лише з пізнавальною метою. Вони, як уже зазначалось, слугують дійовим засобом формування навичок аналізу соціально-економічних умов того чи іншого історичного періоду та критичної оцінки нинішньої економічної ситуації в Україні з тим, щоб зіставити позитивні й негативні сторони у господарській діяльності українців різних епох та визначити стратегічні орієнтири в її сучасному становленні.

У підготовці майбутніх учителів до формування господарської культури школярів пріоритетне місце належить принципу народності. Проте, беручи за основу етнографічні ідеї, ми здебільшого орієнтуємося на "осучаснене" народознавство. "Відаючи належне культурі минулого, слід постійно пам'ятати, що, поруч з традиційною бабусиною казкою, в наш час з'явилося радіо- і телевізійна казка..., а традиційну народну математику доповнюють не тільки рахівниця чи арифмометр, а й сучасні комп'ютери, електронно-обчислювальні машини, без використання яких неможливо уявити собі прогресу людства. Поряд з піснями наших бабусь і прабабусь, з'явилися сучасні естрадні пісні, до яких тягнеться молодь. Усі ці та інші обставини слід враховувати в процесі національно-культурного відродження з тим, щоб ...народознавство не повертало молодь до минулого, а слугувало своєрідним містком між минулим і майбутнім" [3: 65].

Проектуючи прогресивні етнографічні ідеї на сучасний лад, студентам слушно наголосити, що у процесі господарського виховання учнівської молоді педагог орієнтується на економічні перетворення у державі, нормативно-правові документи, що регулюють господарську діяльність нашого сучасника та ін.

У контексті викладання педагогічних дисциплін варто знайомити студентів з різновекторністю позанавчальної діяльності учнів, зокрема залучення їх до активної участі у масових заходах: *шкільних святах* Урожаю, Книги, Лісу, Птахів; *благодійних акціях* "Озеленимо місто (село)", "Допоможемо птахам", "Зелена аптека"; *зустрічах з гостями* (народними умільцями, майстрами, знавцями фольклору); *виставках творчих робіт учнів* (вишивок, виробів із лози, соломи, дерева, металу); *прогулянках та екскурсіях* (у природу, на промисловий чи сільськогосподарський об'єкт); *вікторинах, експрес-іграх, змаганнях, ток-шоу, КВК, брейн-рингах, "Що? Де? Коли?"* на господарсько-економічну тематику; *учнівських ранках* ("Пісня і праця – два рівні крила", "Тчу, тчу килимок", "Принесем водиці з чистої криниці"), *тематичних вечорах* ("Грицю, Грицю, до роботи", "Українські вечорниці"), *толоках* з прибирання території школи, збору лікарських трав, макулатури тощо; *фестивалів* календарно-обрядових пісень про трудові традиції українців та ін. Водночас слід готувати студентів до організації ними різних групових форм виховної роботи з учнями, зокрема клубів та гуртків за інтересами ("Писанкарочка", "Юна ткаля", "Дитяча іграшка", "Ляльковий одяг", "Книжкова лікарня" і т.п.), шкільних господарських кооперативів "Народний умілець", "Табір праці й відпочинку", "Ікебана", "Макраме", "Українська кухня", товариств "Зелений сад", "Джерельце", "Квітникарі", "Милосердя", виробничо-ремонтних бригад, секцій радіоелектроніки, автоматики, технічної кібернетики, картингу, авіа-, судо-, авто моделювання; участі в сільськогосподарській праці за змістом обрядових традицій та звичаїв літнього циклу (Зелені Свята, Івана Купала, зажинки, жнива, обжинки), виробничо-господарських святах (перший сніп, перша борозна).

Вивчення методики трудового виховання молодших школярів уможливорює формування в студентів уявлення про особливості організації позакласної виховної роботи господарсько-економічного змісту на засадах народної педагогіки, зокрема врахування специфіки трудової діяльності українців різних етнографічних груп у процесі формування господарської культури особистості. У контексті висвітлення цього питання збагачуємо знання майбутніх педагогів про види народних ремесел та промислів (лозоплетіння, писанкарство, інкрустацію, гончарство, килимарство та ін.), традиційні українські школи іконопису і малярства, виготовлення бандур і лір, фабрики українських сувенірів на народній основі тощо.

У процесі роботи над змістом означеного матеріалу слід зосередити увагу студентів на тому, що кращі народні традиції господарського виховання в шкільній практиці вдало переплітають із сучасними надбаннями культури й побуту українців. Так, невід'ємною частиною домашніх занять кожної сільської сім'ї, одним із найважливіших видів господарської діяльності та мистецької культури нашого народу у минулому була обробка рослинного волокна (льону, конопель) і виготовлення з нього тканини. У сучасних умовах нема потреби у використанні цього досвіду в процесі трудового навчання учнів. Проте заслуговує на увагу, скажімо, залучення їх до різних видів роботи з використанням готової тканини, наприклад, моделювання різновидів традиційного народного вбрання, що побутували в Україні до поч. ХХ ст., у поєднанні з набутками сучасної світової моди.

Або ж у минулому у поліських районах України в господарській діяльності його мешканців набуло поширення плетіння виробів побутового та виробничого призначення з лози й соломи (кошики, калосі тощо). Сьогодні плетіння зберігається головним чином у вигляді художнього промислу: з лози й соломи виготовляють різні сувеніри, декоративно-ужиткові предмети – підсвічники, вази, підставки для квітів та ін. До створення цих та інших речей доцільно прилучати молодших учнів на уроках трудового навчання (художньої праці), у позаурочній виховній роботі, а також всіляко сприяти організації зустрічей з народними умільцями, виставок їхніх виробів, екскурсій у музеї народної культури й побуту, що, безумовно, слугує засобом вивчення та популяризації у шкільному соціумі народних ремесел і промислів.

На заняттях гуртків з народних ремесел і промислів радимо використовувати різні ігрові моделі організації практичної діяльності молоді. Суть таких ділових ігор зводиться до того, що студенти отримують відповідні проблемні завдання, продумують можливі варіанти його вирішення, вибирають оптимальний із них і в результаті кожен захищає власний проект створення того чи іншого виробу. В окремих випадках залежно від мети та завдань, які переслідує педагог, автори проектів не оголошуються. Характерними ознаками ігрових моделей навчання є їх цілеспрямованість та елементи змагання, що, безумовно, стимулює до швидкого та якісного вирішення відповідних завдань.

На лабораторно-практичних заняттях з методики трудового навчання цікавою ігровою формою є моделювання конкретних ситуацій, що відображають реальні картини об'єктивної дійсності. Викладач наводить студентам випадок (із кінофільму, власного досвіду, життя учасників гри тощо), який би відображав екстремальні ситуації (наприклад, що б Ви зробили, коли опинились би у глухому степу наодинці з тривалою грозою; на безлюдному острові і под.). Їм пропонують набір матеріалів, з яких вони мають сконструювати модель засобу захисту від води, спеки; макети дерев'яних споруд і т.п. (кожна група захищає свій проект та демонструє його позитивні й негативні сторони). Суть гри зводиться до того, щоб шляхом залучення студентів до різнопрофільної конструктивної творчої діяльності навчити раціонально і за призначенням використовувати наявні матеріали у процесі створення потрібного виробу, а також збагатити їхні уявлення про методику проведення уроків трудового навчання у школі першого ступеня. Таким чином, навчальні ігри слугують засобом розвитку уяви, творчості, економічного мислення, а також у процесі представлення учасниками своїх проектів актуалізуються їхні полемічні здібності, вміння аргументовано відстоювати власну позицію.

Покликаючись на низку сентенцій української народної філософії, варто донести до них розуміння того, що в етнопедагогіці сконцентровані згустки нагромадженого впродовж століть досвіду господарського виховання особистості. Тому при організації практичної групової діяльності студентів доцільно наголосити на ефективності використання народних афоризмів: "У гурті робити – як із гори бігти", "Громада – це рада, що рішила, так і буде", "У біді і праці пізнають друзів", "Де дружно, там і хлібно", "Один у полі не воїн", "Одна бджола меду не наносить", "Дружба народжується в біді, а гартується у труді". Привертаючи їхню увагу до правил техніки безпеки у процесі трудової діяльності, слушно зауважити, що народні прислів'я та приказки застерігають необачну людину від небезпеки ("Не бійся, але стережися", "Не спитавши броду, не лізь у воду", "Чого не їси, того і в рот не неси", "За комаром не ганяй з топором" і под.). Слід зазначити для аудиторії, що народні повчання слугують також засобом формування в молодших учнів культури спілкування у процесі праці, збагачення їх мовленнєвого середовища, психопрофілактики марнослів'я ("Менше говори, а більше роби", "Розпочалися жовни – будь скупішим на слова", "Умій сказати, та вмій і замовчати", "Не говори, що знаєш, а знай, що говориш"). У процесі виготовлення виробів на взірць старовинних побутових речей здійснюють ігрове моделювання інтер'єру помешкання відповідної етнографічної групи у рамках певного історичного періоду, звукове оформлення, підбирають ілюстративний матеріал, а також продумують їх цільове призначення, що в сукупності позитивно налаштовує до трудової діяльності.

В окремих школах Івано-Франківщини (наприклад, Яворівській ЗОШ І-ІІІ ступенів Косівського району) нагромаджено багатий досвід трудового навчання та виховання учнів засобами народознавства. При цьому педагоги ретельно враховують виробниче оточення школи, особливості господарських традицій та звичаїв краю, наявну навчально-матеріальну базу, а також запити і пропозиції дітей та їхніх батьків. Студентів варто широко залучати до вивчення існуючих і розробки пробних варіантів регіональних програм з господарського виховання учнів. Взірцевою у цьому плані є регіональна програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів [4], підготовлена І.А. Пелипейком. У ній значна увага приділяється формуванню особистісних цінностей учнів засобами художньої праці та трудового навчання. У цьому випадку реалізація принципу народності не виключає забезпечення органічного взаємозв'язку із сучасними принципами демократизації та європеїзму.

Чільне місце у системі їх підготовки до господарського виховання школярів засобами народної педагогіки належить *самостійній пошуково-етнографічній діяльності* орієнтовно такого змісту: дослідити особливості української вишивки свого краю; записати легенди та повір'я про працю, пов'язану з народними ремеслами та промислами в Україні, визначити їхнє місце у змісті шкільної освіти; зібрати колекцію старовинних господарсько-побутових речей (посуд, рідкісні знаряддя праці, побутове приладдя), продуктів народних ремесел і промислів та здійснити їх історико-красназничий аналіз; вивчити маловідомі трудові звичаї та обряди українців, визначити їхні функції у господарському вихованні сучасних дітей; систематизувати народні гумористичні пісні, які висміюють ледарів, невмілих "газдів" і "газдинь", та проаналізувати їхні педагогічні можливості.

Обговорення результатів творчого пошуку студентів доцільно здійснювати на *семінарах-практикумах* з відповідних навчальних дисциплін, на яких є чудова нагода для формування умінь та навичок складання плану-проспекту проекту курсової чи дипломної роботи, а також *консультаціях*, що носять диференційований характер для зацікавлених у цьому осіб, предметних гуртках, творчих об'єднаннях за інтересами тощо.

Реально оцінюючи ситуацію та ті негативні тенденції, що, на жаль, мають місце в сучасній практиці використання народної педагогіки, варто ретельно виокремити з цієї "скарбниці" саме ті ідеї, які придатні для "перенесення" у навчально-виховний процес освітніх установ. Водночас *прогресивні ідеї української етнопедагогіки потребують глибокого осучаснення* для того, щоб вони яскраво відображали елементи духовної і матеріальної культури сучасності. Як зауважує В. Струманський, сьогодні питання стоїть не в реанімації давньої народної виховної практики, а у *відродженні духу взаємної любові й шанобливості з народним підтекстом, визнанні народної педагогіки як джерела вдосконалення сучасної теорії навчання і виховання* [5]. Сподіваємося, вивчення етнопедагогічного досвіду українців через інноваційні технології виховання слугуватиме істотному оновленню змісту шкільної освіти, урізноманітненню форм та методів позаурочної

виховної роботи, стимулюванню навчально-пізнавальних інтересів зростаючої особистості, розвитку її творчого мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: Обучение на основе исследования, игр, дискуссии (Анализ зарубежного опыта). – М.; Рига: Пед. центр "Эксперимент", 1998. – 180 с.
3. Скульський Р.П., Стельмахович М.Г. Методика викладання народознавства в школі / За ред. проф. Р. П. Скульського. – Івано-Франківськ, 1995. – 178 с.
4. Пелипейко І.А. Орієнтовна програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів. – Яворів: Редакція журналу "Гуцульська школа", 1999. – 35 с.
5. Струманський В.П. Виховна робота в національній школі: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 184 с.

Матеріал надійшов до редакції 11. 09. 2005 р.

Будник Е.Б. Инновационные технологии экономического воспитания школьников: этнопедагогический аспект.

В статье обосновано проблему усовершенствования содержания воспитательного процесса в общеобразовательной школе инновационными и этнопедагогическими средствами, выделено некоторые аспекты подготовки будущих учителей к ее практическому решению.

Budnyk O.B. Innovative Technologies of Economic Education of Pupils: Ethnopedagogical Aspect.

The article throws the light upon the problem of innovation of the contents of educational process in a comprehensive school by innovative and ethnopedagogical means. The author points out some certain aspects of prospective teacher training in terms of their solution in practice.